

УДК 159.922.4

СТРУКТУРА СТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ

Гафіатуліна А.В., аспірант,
викладач кафедри практичної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті представлено результати емпіричного дослідження структури ставлення українських студентів до своєї національної спільноти. Визначено міжгрупові особливості у структурі ставлення до своєї нації студентами північного, південного, західного та східного регіонів України.

Ключові слова: національна самосвідомість, ставлення до нації, українські студенти, міжгрупові порівняння.

В статье представлены результаты эмпирического исследования структуры отношения украинских студентов к своей нации. Определены межгрупповые особенности в структуре национального самоотношения студентов северного, южного, западного и восточного регионов Украины.

Ключевые слова: национальное самосознание, отношение к нации, украинские студенты, межгрупповые сравнения.

Gafiatulina A.V. STRUCTURE OF NATIONAL ATTITUDE OF UKRAINIAN STUDENTS

The article presents the results of an empirical study of national attitude of Ukrainian students. The intergroup features in the structure of national self-relation of students of the Northern, Southern, Western and Eastern regions of Ukraine are determined.

Key words: national self-consciousness, attitude towards the nation, Ukrainian students, intergroup comparisons.

Постановка проблеми. Політичні події останніх років (Революція гідності, окупація Криму, військові дії у зоні АТО) стали тяжкими випробуваннями для української нації і водночас актуалізували прояв національної самосвідомості значної частини населення, зокрема, молоді України. Провідним завданням Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді є розвиток і формування національної самосвідомості особистості. Це, у свою чергу, неможливо без розуміння сутності ключового явища національної психології – національної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження національної самосвідомості широко представлені як в історії філософської думки, так і в сучасній науковій літературі. Вітчизняні дослідники надзвичайно активно працюють у цьому руслі, особливо останнім часом. Вивченням різних аспектів національної самосвідомості займалися та займаються такі дослідники: А.М. Березін [1], С.М. Бойко [2], В.В. Борисов [3], М.Й. Боришевський [4], О.А. Михневич [6], В.Ф. Соколова [7], Л.М. Співак [8], О.В. Шевченко [9].

Національна самосвідомість – це усвідомлення особистістю себе як представника своєї нації, що виражається у здатності виокремлювати себе з-поміж інших національних спільнот. Національна самосвідомість – це цілісна саморефлексія нації, усебічне розуміння нацією своєї суспільної суті та історичного покликання. Національна самосвідомість, з од-

ного боку, має соціально-політичне походження, а з іншого – етнічно-культурне підґрунтя; вона виникає у процесі суспільного буття та життєдіяльності нації. Структуру національної самосвідомості становлять такі компоненти: усвідомлення психологічних особливостей своєї нації, усвідомлення себе суб'єктом своєї національної спільноти, національна самооцінка та самоставлення, національні почуття, усвідомлення значущості знань про те, як ставляться до особистості та нації, з якою певна особистість себе ідентифікує, представники інших національних спільнот.

Разом із зростаючою кількістю досліджень національної самосвідомості залишається значна кількість «білих плям» у розумінні та осмисленні окресленого явища. Однією із таких проблем, що є не достатньо висвітленою на теренах вітчизняної психологічної науки, є проблема вивчення регіональних особливостей національної самосвідомості молоді України. Наше дослідження присвячено вивченню одного з основних компонентів національної самосвідомості, яким є ставлення до своєї нації серед представників різних регіонів України.

Постановка завдання. Соціальна значущість та недостатня розробленість проблеми психологічних особливостей національної самосвідомості представників різних регіонів України зумовили постановку такої мети – емпірично дослідити особливості ставлення українських студентів до своєї нації, визначити особливості у структурі національного самос-

тавлення студентів північного, південного, західного та східного регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В експерименті, який проводився протягом 2015–2016 рр., узяли участь 653 респонденти – студенти віком від 19 до 25 років із різних регіонів України. За показником статі до вибірки ввійшли 448 дівчат і 205 юнаків; за віковим показником вибірка охопила: 112 осіб – 17–18 рр., 171 – 19–20 рр., 165 – 21–22 рр., 107 – 23–24 рр., 98 – 25 р. У ході дослідження було виокремлено чотири групи досліджуваних: 1 група – м. Київ (113 осіб), м. Суми (51 осіб); 2 група – м. Харків (187 осіб); 3 група – м. Луцьк (142 особи); 4 група – м. Мелітополь (101 особа), м. Бердянськ (59 осіб). Досліджувані групи отримали відповідні назви: перша група – Північ, друга – Південь, третя – Схід, четверта – Захід. Належність міст до певного регіону визначалась адміністративним устроєм України.

Із метою визначення структури ставлення до своєї нації був застосований модифікований опитувальник самоставлення В.В. Століна та С.Р. Пантелєєва (модифікація О.М. Лозової) [5]. Опитувальник складається із 57 суджень ствердного типу, що вимагають від досліджуваного відповіді типу «так – ні». Методика представлена шкалами, які відображають окремі характеристики ставлення до своєї нації. Шкала *Інтегральне почуття до своєї нації* відображає інтегральне, загальне ставлення до своєї нації та себе як представника своєї нації. Шкала діагностує внутрішнє недиференційоване почуття «за» та «проти» своєї національної спільноти. Шкала *Самоповага* об'єднує твердження, що стосуються внутрішньої послідовності, саморозуміння, самовпевненості. Йдеться про той аспект самоставлення, який емоційно і змістовно об'єднує віру у свої сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей, контроль власного життя і здатність бути самопослідовним, розуміння самого себе. Шкала *Аутосимпатія* діагностує дружність – ворожість до власної нації та свого «національного Я». У шкалу ввійшли пункти, що стосуються самоприйняття, самозвинувачення. У змістовному плані шкала на позитивному полюсі об'єднує схвалення своєї нації, довіру до своєї нації і позитивну самооцінку себе як представника своєї нації; на негативному полюсі – бачення у своїй нації переважно недоліків, низьку самооцінку, готовність до самозвинувачення. Шкала *Самоінтерес* відображає міру близькості до своєї нації, зокрема інтерес до думок і почуттів, що стосуються нації та себе як представника своєї національної спільноти. Шкала вказує на впевненість щодо цікавості своєї нації для інших. Шкала *Очікуване ставлення від інших* відображає очікування позитивного або негативного ставлен-

ня до своєї нації інших національних спільнот. Також до опитувальника входять шкали, спрямовані на вимір виразності установки на ті чи інші внутрішні дії на адресу «національного Я» досліджуваного. Ними є *Самовпевненість*, *Самоприйняття*, *Самозвинувачення*, *Саморозуміння*, *Самопослідовність (Самокерівництво)*, які змістовно доповнюють вищеперераховані інтегральні шкали.

У процесі обробки «сирі бали» переводяться у накопичувальні частоти, які є показником певного рівня вираженості ознаки: менше 50% – ознака не виражена; 50–74% – ознака виражена; понад 74% – ознака яскраво виражена.

Нами були порівняні чотири групи досліджуваних окремо за кожною шкалою методички ставлення до своєї нації. Після якісного аналізу отриманих результатів (у відсотковому співвідношенні за кожним рівнем вимірюваної ознаки) з метою визначення статистично значущої різниці середніх значень між групами досліджуваних нами був застосований однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA). Однофакторний дисперсійний аналіз (Analysis Of Variances, ANOVA) – це процедура порівняння середніх значень вибірки, на підставі якої робиться висновок про співвідношення середніх значень генеральних сукупностей. Найближчим та простішим аналогом ANOVA є t-критерій Стюдента. На відміну від t-критерія, дисперсійний аналіз призначений для порівняння не двох, а декількох вибірок, що є доцільним для нашого дослідження (порівняння чотирьох груп досліджуваних). У процесі аналізу зіставляються компоненти дисперсії змінної. Загальна мінливість змінної розкладається на дві складові частини: міжгрупову (факторну), що зумовлена відмінністю груп (середніх значень), і внутрішньогрупову (помилки), що зумовлена випадковими причинами. Чим більшою є частка від ділення міжгрупової та внутрішньогрупової мінливості (F-відношення), тим більшою є різниця між середніми значеннями вибірок, тим вища статистична значущість цієї різниці. Обов'язковою умовою застосування однофакторного дисперсійного аналізу була перевірка даних на гомогенність дисперсії (критерій Homogeneity of variance test). Тест Левеня (Levene Test на гомогенність дисперсій) визначав рівень значущості відмінностей дисперсії груп. Аналіз результатів проводився лише за умови незначущої різниці дисперсій між даними груп (за $p > 0,05$), що означало коректність використання тесту ANOVA. Однак у разі виявлення статистично значущих відмінностей може бути зафіксовано лише їх наявність, але які саме групи відрізняються одна від одної визначити неможливо. Із цією метою застосовують так звані апостеріорні критерії (Post Hoc). Апостеріорні порівняння є попарними порівняннями досліджува-

них груп для виявлення відмінностей між ними. У нашому дослідженні ми послуговувались одним з апостеріорних критеріїв – тестом Дункана (встановлений рівень значущості $p \leq 0,05$). Таким чином, за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу нами були встановлені статистично значущі відмінності між даними чотирьох груп досліджуваних, а також встановлені попарні порівняння цих груп для виявлення відмінностей між ними. Обробка даних здійснювалась за допомогою програми статистичної обробки даних SPSS 17.0.

Логіка інтерпретації отриманих результатів полягала в такому: на першому етапі інтерпретувались показники шкал, за якими не було встановлено статистично значущої різниці (загальні особливості для респондентів усіх досліджуваних груп), на другому етапі інтерпретувались показники шкал, за якими було встановлено статистично значущу різницю (міжрегіональні особливості).

Отже, статистично значущої різниці не було встановлено за такими шкалами: Інтегральне почуття до своєї нації, Самоповага, Аутосимпатія, Очікуване ставлення від інших, Самовпевненість, Самоприйняття, Самопослідовність, Саморозуміння. Характеристики ставлення до своєї нації та їх кількісні значення (частотний розподіл) представлені на рис. 1.

Найвищі показники визначаються шкалою Інтегральне почуття до своєї нації (84,3%), що свідчить про безумовно позитивне оцінювання українськими студентами своєї нації.

У прийнятті рішень молоді українці схильні до самокерівництва та самопослідовності (72,9%), тобто значною мірою контролюють свої дії та наміри, схильні діяти раціонально. Загальним для усіх респондентів є уявлення про те, що українська нація є спроможною керувати своєю долею.

Сприймаючи себе як окрему соціальну групу (шкала Самоприйняття), більшість українців (77,1 %) приймають свою націю, довіряють і схвалюють свої вчинки. Значна кількість українських студентів усвідомлюють наявність специфічно національних рис їхньої особистості, які є складовою частиною національної самосвідомості.

Досить чітко виражена ознака за шкалою Аутосимпатії (73,9%). Це свідчить про позитивне ставлення українців до власної національної спільноти. Більшість респондентів симпатизують своїй нації, схвалюють свою націю та надають позитивну оцінку собі як членам національної спільноти.

Знижені показники за шкалою Самовпевненість (61,1%) говорять про те, що сучасна українська молодь не цілком впевнена у силах своєї нації. Третина українських студентів не впевнена у своїй національній спільноті, вважають, що їм бракує волі, енергії та цілеспрямованості.

Також фіксуємо знижені показники за шкалою Самоповага (60,0%). У більшості респондентів наявний середній рівень поваги до своєї нації. Майже половина респондентів

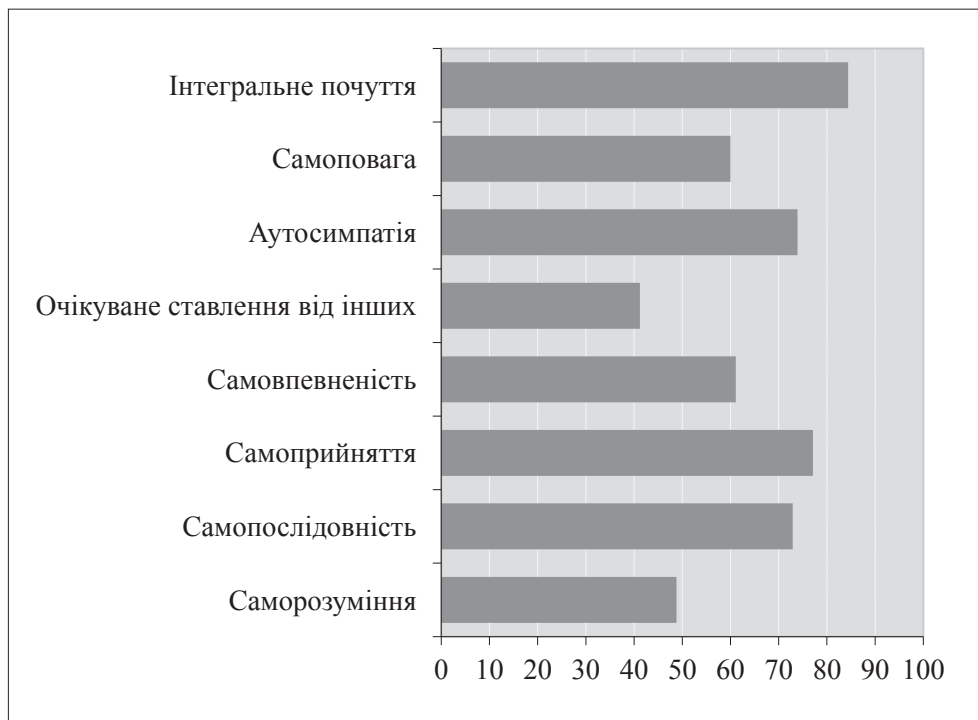

Рис. 1. Накопичені частоти показників ставлення до своєї нації українських студентів

недостатньо вірить у свої сили, здібності, енергію, самостійність як представників своєї нації.

Знижені показники за шкалою Саморозуміння (48,8%) вказують на те, що значна кількість українських студентів погано розуміє свої національно-психологічні риси. Респонденти мають труднощі в розумінні себе як представників своєї національної спільноти.

Найнижчі показники фіксуються за шкалою Очікуване ставлення від інших (41,2%). Більшість досліджуваних вважають, що представники інших націй не можуть ставитися до їх власної із повагою та не сприймають її позитивно. Орієнтація на сприймання своєї нації ззовні не свідчить про самовпевненість українців: позитивного ставлення з боку інших націй не очікується.

Таким чином, українське студентство вказує на проблеми поваги до своєї нації, саморозуміння себе як представників національної спільноти та очікуваного ставлення від представників інших національних спільнот. Розвиток цих характеристик національного ставлення повинен базуватись на позитивних зрушеннях, які, на жаль, нівелюються негативом сьогодення, який проявляється у низькому рівні соціально-економічного життя нашого народу. У ході бесід із студентами щодо їх думок та почуттів стосовно своєї нації досить інформативною у діагностичному плані є фраза студента Сергія Н.: «Я не хочу залишатись жити в Україні. Я люблю свою націю, однак не люблю і не поважаю нашу державу». Це є поясненням суттєвої відмінності між повагою та симпатією до своєї нації, водночас питання щодо взаємозв'язку (взаємовпливу, взаємозаперечення тощо) національної самосвідомості та грома-

дянської самосвідомості потребує наукового та суспільного вирішення.

Окремо нами були розглянуті дві шкали, за якими було встановлено статистично значущу різницю між досліджуваними групами. Ними є шкали Самоінтерес та Самозвинувачення. Перед тим, як представити результати міжгрупових порівнянь, необхідним вбачається вказати на загальні тенденції в оцінюванні своєї нації за цими шкалами. Накопичені частоти показників шкал Самоінтересу та Самозвинувачення представлені нижче (див. рис. 2).

Показники шкали Самоінтерес вказують на те, що українські студенти у своїй більшості цікавляться своєю нацією, її історією, культурним та духовним життям, а також їм цікаві прояви власного національного «Я».

Показники шкали Самозвинувачення вказують на те, що українські студенти схильні звинувачувати свою націю, докоряти їй та вбачати всі неприємності у ній самій. Майже половина молодих українців звинувачує свою націю у життєвих труднощах та негараздах.

За результатами однофакторного дисперсійного аналізу було встановлено статистично значущу різницю між досліджуваними групами за шкалою Самоінтерес (див. табл. 1).

Отже, за результатами однофакторного дисперсійного аналізу за шкалою Самоінтерес були визначені дві підгрупи, які мають статистично значущу відмінність. Перша підгрупа – це студенти північного та західного регіонів, друга підгрупа – це студенти східного та південного регіонів. Загалом українські студенти проявляють значний інтерес до своєї нації. Однак студенти західного та північного регіонів проявляють значно більшу зацікавленість

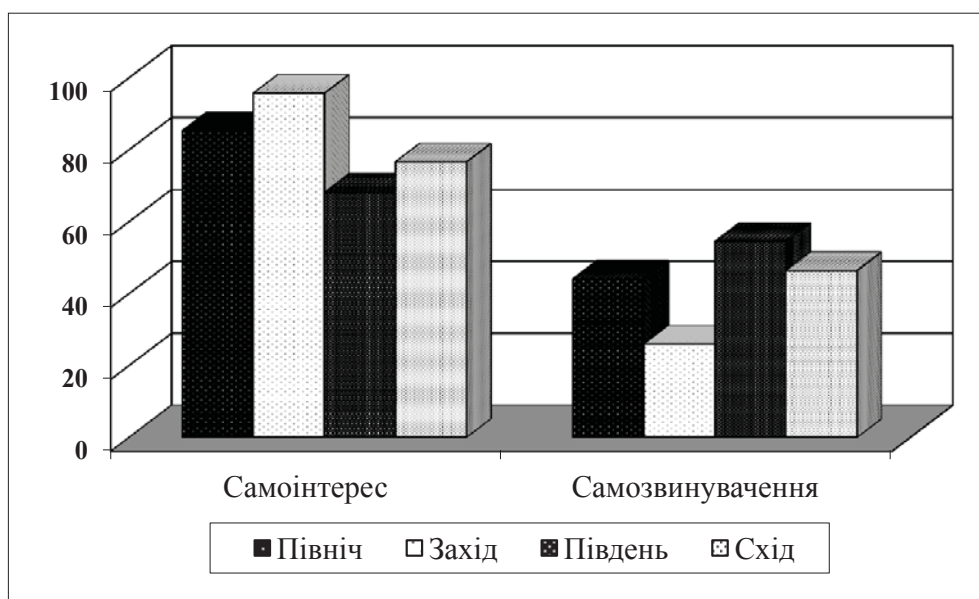

Рис. 2. Накопичені частоти показників Самоінтересу та Самозвинувачення українських студентів

Таблиця 1
Міжгрупове порівняння показників
за шкалою Самоінтерес

Регіон	Підгрупа для альфа = 0,05	
	1	2
Схід	7,986	
Південь	8,378	
Північ		8,841
Захід		9,130

до своєї нації та національного в собі, ніж студенти східного та південного регіонів.

За шкалою Самозвинувачення також було встановлено статистично значущу різницю між досліджуваними групами (див. табл. 2).

Таблиця 2
Міжгрупове порівняння показників
за шкалою Самозвинувачення

Регіон	Підгрупа для альфа = 0,05	
	1	2
Захід	3,826	
Північ	4,412	4,412
Схід	4,464	4,464
Південь		4,739

Шкала Самозвинувачення також має неоднакові показники серед українського студентства, наявні міжгрупові відмінності. Встановлена статистично значуща різниця між респондентами західного та південного регіонів України. Серед студентів західного регіону самозвинувачення не є домінуючою ознакою ставлення до своєї нації (26%), тоді як серед студентів південного регіону це досить поширена характеристика (54,5%). Респонденти південного регіону більше за інших звинувачують свою націю, докоряють їй та вбачають усі неприємності у ній самій. На наш погляд, це є показником низького рівня національної самосвідомості особистості.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, українські студенти мають позитивне ставлення до своєї нації із високим рівнем самоінтересу та прийняття себе, здатні керувати своїм життям, мають достатній рівень самоповаги та самовпевненості. Водночас молоді українці демонструють схильність до самозвинувачення, а також погано розуміють свою націю. Найбільш «западаючим» місцем у структурі самоствавлення до нації є орієнтація на сприймання своєї нації ззовні: значна кількість українців вважає, що інші національні спільноти не можуть оцінити їх власну надто позитивно.

Також нами були виокремлені регіональні особливості – групові характеристики, які значно відрізняють певну досліджувану групу від інших, або одну пару груп від іншої пари. Студенти західного та північного регіонів проявляють значно більшу зацікавленість до своєї нації та національного в собі, аніж студенти східного та південного регіонів. Студенти західного регіону менше за інших звинувачують свою націю, тоді як студенти південного регіону більше за інших звинувачують свою націю.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження психосемантичних особливостей національної самосвідомості українських студентів, визначення спільного та відмінного у значеннєвій структурі національної самосвідомості студентської молоді різних регіонів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березін А.М. Психологічні чинники генезису національної самосвідомості особистості : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / А.М. Березін. – К., 2002. – 208 с.
2. Бойко С.М. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.12. / С.М. Бойко ; Центр українознавства Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 200 арк.
3. Борисов В.В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.07 / В.В. Борисов. ; Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 453 с.
4. Боришевський М.Й. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності : [монографія] / М.Й. Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
5. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу : [монографія] / О.М. Лозова. – К. : ВД «Слово», 2011. – 176 с.
6. Михневич О.А. Национальное самосознание как интегративный признак нации / О.А. Михневич, В.Г. Япринцев. – Минск : Харвест, 2007. – 318 с.
7. Соколова В.Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / В.Ф. Соколова ; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2009. – 238 с.
8. Співак Л.М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці : дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07 / Л.М. Співак ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2016. – 491 с.
9. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / О.В. Шевченко ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2005. – 213 с.